Департамент культури і туризму, національностей та релігій
Чернігівської обласної державної адміністрації

Новгород-Сіверські СТАРОЖИТНОСТІ

Газета Комунального закладу Чернігівської обласної ради
Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника
«Слово о полку Ігоревім»

№2 (2) липень-вересень
2019 р.

НЕТЛІННЕ «СЛОВО…»

Під такою назвою у Новгород-Сіверському історико-культурному музеї-заповіднику «Слово о полку Ігоревім» 25 травня 2019 року пройшли науково-популярні читання, які відбулись у рамках однойменного літературно-мистецького свята.

До роботи у читаннях долучилися науковці та краєзнавці з Києва, Чернігова, Батурина, Путивля та Новгорода-Сіверського. Привітали учасників науково-популярних читаннях Народний депутат України Анатолій Євлахов, депутати Чернігівської обласної ради та керівництво міста, які відзначили, що саме на наукових заходах необхідно робити акцент, оскільки вивчення пам'ятки давньоукраїнської літератури «Слово о полку Ігоревім» постійно знаходиться в центрі уваги істориків, філологів та літературознавців.

Не зважаючи на велику увагу до «Слова…», в ньому залишається багато суперечливих питань, «темних місць», невивчених сторінок, тому метою науково-популярних читань і надалі буде об'єднання науковців для дослідження твору та його популяризації.

КАЛЕНДАР ПАМ'ЯТНИХ ДАТ
(липень-вересень)

1 липня – День архітектури України.

28 липня – День Хрещення Київської Русі-України.

День пам'яті святого рівноапостольного князя Володимира – хрестителя Київської Русі

7 серпня – 200 років з дня народження Пантелеймона Куліша (1819-1897), письменника, перекладача, фольклориста, історика, громадського діяча.

8 серпня – 185 років з дня народження Осипа-Юрія Альбертовича Федьковича (1834-1888), письменника, перекладача «Слова о полку Ігоревім».

16 серпня – 135 років з дня народження Ісаака Прохоровича Мазепи (1884-1952), політичного і державного діяча. Керівника уряду Української Народної Республіки періоду Директорії.

23 серпня – День Державного Прапора України.

24 серпня – День Незалежності України.

10 вересня - 125 років з дня народження Олександра Довженка (1894-1956), письменника, кінорежисера, художника.

13 вересня – 125 років з дня народження Юліана Тувіма (1894-1953), польського поета, перекладача «Слова о полку Ігоревім».

20 вересня - 90 років з дня народження Івана Світличного (1929-1992), літературознавця, мовознавця, поета, перекладача, політв'язня радянського режиму.

22 вересня – День партизанської слави.

27 вересня – Всесвітній день туризму.

30 вересня – Всеукраїнський день бібліотек.

Мовні паралелі між текстом «Слова о полку Ігоревім» та говірками сіл Троїцьке, Дігтярівка, Горбове, Юхнове Новгород-Сіверського району Чернігівської області

Лариса Бодяко
вихователь Новгород-Сіверської гімназії імені К.Д. Ушинського, учитель української мови та літератури

«Слово о полку Ігоревім» посідає особливе місце у середньовічній літературі та культурі. Понад два століття цей твір є об'єктом вивчення істориків, літературознавців, мовознавців, культурологів, і кожен знаходить у ньому матеріал для дослідження, натхнення та творчості.

Мова давньоруської пам'ятки є об'єктом дослідження багатьох праць: багата, пишна, насичена засобами виразності, художніми образами. Висока майстерність автора простежується на всіх рівнях: фонетичному, морфологічному, синтаксичному, у використанні поетичних формул зі складною семантикою символів і образності, ритміки та наголосів. Семантичний синкретизм тексту виростає з живої давньоруської мови, особливо це відображено в лексиці та тропах, якими насичений текст твору.

Лексичний склад «Слова…» такий: давньоруська лексика, яка згодом зникла зі вжитку східнослов'янських народів; лексика, яка трапляється тільки в пам'ятці; діалектно немаркована лексика (розповсюджена по всій території східнослов'янського діалектного континууму); діалектно маркована лексика, що специфічно пов'язана з одним окремо взятим регіоном. Саме таку лексику ми й досліджували.

Відповідно до досліджень Залізняка А.А. текст «Слова о полку Ігоревім» містить багаточисельні діалектні особливості. Зміщення твердого та м'якого *р (хорюговь, крычатъ, рыскаше и др.)*; Поряд з *-у*, *-ю* в закінченнях давального відмінку в тексті «Слова…» вживається *-ови, -еви (Игореви, королеви, попови, Донови, лугови* та інші). Ці закінчення характерні і для сучасної української мови.

Важливе місце в тексті пам'ятки займають енклітики: *же (жь), ли, бо, бы*. Особливу увагу привертають подвійні енклітики, наприклад, *ся*. У деяких випадках воно виступає в препозиції та в постпозиції: *«Вежи ся Половецкии подвизашася»; «А древо с(я) тугою къ земли преклонилося».* Всього в тексті «Слова…» нараховується понад 60 енклітик.

Виявлені паралелі між текстом «Слова…» та місцевими говірками можуть допомогти у прочитанні «темних місць», адже саме в говірках можуть зберегтися використані автором архаїчні значення окремих слів.

Розглянемо виявлені паралелі відповідно до загальної класифікації діалектизмів: фонетичні, морфологічні, лексичні, етнографічні, словотворчі, фразеологічні та синтаксичні.

До **фонетичних** діалектизмів (вокалізм, консонантизм) можна віднести недисимілятивне акання та якання, яке переважає в говірці с. Троїцьке *(малако, тябє, сяго)*, заміна фонеми *ф* на *хв* або *п*. У досліджуваних говірках тільки в селі Юхнове виявлена в деяких словах взаємозаміна *ц, ч (прицеп, причеп), тобто «цокання», відмічене у «Слові …» лексемами «русици» й «русичі», «луце жъ» і луче жъ».*

До **морфологічних** належить звуконаслідувальне слово «рикати» *(«…рыкають акы тури, ранены саблями калеными на поле незнаемъ»).* Лексема «рикать» й досі функціонує в живому мовленні сіл Горбове, Юхнове, Дігтярівка, Троїцьке *«Карова в сараї чагось рикая»*. Село Троїцьке в давнину мало назву Рикове. Історичними даними підтверджено існування в давньому Новгороді-Сіверському турівського заповідника, з якого в селі було чути рикання биків, таким чином було доведене походження назви села.

Приклади вживання вказівних займенників: у «Слові…» - *«С тоя же Каялы…», «Той бо Олег мечем крамолу коваше…», «Тии бо два храбрая Святьславлича, - Игорь и Всеволод…; у* говірці села Дігтярівка - *«Та тож тиє діеўки пашли»,* Горбове *«Тая ж циганка та й да тебе хай придя».*

Інший приклад вживання вказівних займенників *– «На се зло княже – ми не пособіе» («Слово…»), с. Троїцьке – «Я табе сяго ніколі ня забуду»*.

До **власне лексичних** діалектизмів слід уналежнити лексему *«смага».* У «Слові…» вона фігурує в такому контексті: *«… смагу людям мычючи въ плачетѣ розъ».* М.О. Максимович у 1859 році запропонував його тлумачення як «пожежа». Слово *«смага»* й досі вживається в місцевих говірках: в селі Троїцьке - в значенні «спрага»: *«И бабі б сітра купила, шоб смагу прагнать»*; Дігтярівка: *«Так утамилася, шо смагаю губи взялись, и вади не праковтну»*. У Дігтярівці це слово має дещо інше значення – суха смужка на губах, коли людина дуже хоче пити.

У живому мовленні Новгород-Сіверщини звучать і такі слова: *брєша, («Слово…» -«лисици брешутъ на чръленыя щиты»); «вельми» («Другаго дни велми рано…»); «гримать»* - (*«Гримлютъ сабли о шеломы»*).

«Хотять полетети на уедие» - у цій фразі з тексту «Слова…» *«уедие»* - *«їжа».* У говірці села Троїцьке вживаються похідні лексеми, наприклад: *«паядать», тобто, «поїсти». «Іді в бясєду, там хоть смашна паядаїш», «Я сядні вранци толькі паядала і всьо»*.

Ю.М. Сбитнєв звернув увагу на слово *«ходына»: «и ходына Святъславля, Пѣстворца стараго часу».* У різний час різні дослідники реконструювали цю лексему по-різному, визначаючи її як дієслово з приводом, прислівник, прозивний іменник тощо. Ніхто не звертає уваги на те, що *«ходына» - «Святославля»*, тобто дружина або дочка князя Святослава, а ще, це жінка, яка покинула чоловіка й повернулася в дім своїх батьків. Спілкуючись з носіями живого мовлення, слова *«ходына»* ми не почули, але є лексеми похідні від нього в селі Троїцьке: *«ісхаділ замуж»* тобто, побути одруженою й повернутися до батьків: *«Ісхаділа замуж, папробавала таго, шо люді, і назад».*

Лексико-семанична група діалектизмів об'єднує слова, які мають діалектне значення, але є й відповідники в літературній мові. Та при однаковому

звуковому складі в говірках вони мають значення відмінне від літературного.

Слово *«коганя»* академік Д.І. Ліхачов трактував як таке, що означає в тюркських мовах «князь». Проте це слов'янське слово було відоме на Русі з прадавніх часів і вживалося в значенні *«дитя»: «Ярославля Ольгова коганя хоч»*. Читаючи текст, часто звертаємо увагу на різне написання слів, напевно, тому, що єдиних правил правопису в ті часи не було. У селах Горбове, Юхнове, Троїцьке носії говірки вживають дієслово *«кахать»* у значенні ростити, виховувати дитину. *«Викахала дітя»*, *«Пакахала дєток, тяпер свякруха ня нада стала».*

Слово «хоч» означає *«люба», «любий» (хоч – «хотіти», «бажати», «любити»). «Своя миля хоти, красне Глѣбовны», «Ярославля Ольгова коганя хоч».* Говірка села Троїцьке – *«Йон йає хатєв, а йана йаго нє»*. Дігтярівка – *«Воун хатєв йійе, но батьки не разрешили»*. Слово «хотіти» вживається в значенні «любити і навіть одружитися».

Словотворчі діалектизми виникли через особливе афіксальне оформлення. Так, у «Слові…» - *«Истягну (умъ)»*, Троїцьке – *«Ісьтягні із вишак саломи»*, Юхнове - *«Давай із сарайа старойе сена істягнем, а новага накладоум»*.

До групи **фразеологічних** діалектизмів відносять діалектні стійкі словосполучення, що мають смислові паралелі в літературній мові.

У тексті «Слова…» - *«невеселая година въстала».* Троїцьке - *«Аткуль на йаго ліха гадіна взялась», «Шоб тябє ліха гадіна взяла»*. «Лиха година» як стійке словосполучення вживається в значенні «горе», «біда», «нещастя».

Аналіз зібраного діалектологічного матеріалу показав, що говірка села Троїцьке має всі ознаки сіверських говірок і належить до північного мікроареалу, а говірки Дігтярівки, Горбового та Юхнового - східнополіські й мають відношення до південного мікроареалу Новгород-Сіверського району.

Найбільше лексичних паралелей між текстом «Слова…» та місцевими говірками виявлено в селі Троїцьке – 14, у селах Дігтярівка, Горбове та Юхнове – по 6.

Ці дослідження дають основу для подальшого поглибленого вивчення мови давньоруської пам'ятки і можуть бути використані для написання синтетичних праць про «Слово о полку Ігоревім»; досліджені паралелі між текстом «Слова…» та говірками Новгород-Сіверщини можуть найбільш повно виявити й узагальнити уявлення про деякі спірні питання, зокрема авторство «Слова…» та прочитання «темних місць».

ПЕРЕКЛАД «СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ» АМХАРСЬКОЮ МОВОЮ

Наталія Коврижко
бібліотекар музею

Процес формування колекції «Слова о полку Ігоревім» триває з моменту створення музею. Колекцію складають різноманітні видання давньоруського твору, предмети образотворчого мистецтва, живопис, гравюра, скульптура тощо. Частина цього зібрання – видання «Слова о полку Ігоревім» мовами світу. На сьогоднішній день відомі 57 перекладів іноземними мовами, третина з них є в музеї. Вони докладно описані в Енциклопедії «Слова о полку Ігоревім», що вийшла друком у 1995 році в Санкт-Петербурзі під егідою Інституту російської літератури.

Поповненню основного фонду обов'язково передує тривала пошукова робота. Треба знайти необхідний предмет, можливість його придбати або залучити на експонування. Цікавими, і такими, що заслуговує на окрему увагу, є випадки, коли меценати та друзі дарують експонати музею. В останні роки маємо такі приклади – по два подаровані переклади «Слова» грузинською та чеською мовами.

З телевізійної передачі «Світ навиворіт» довідались про переклад «Слова» амхарською. Амхарська – державна мова Ефіопії. Переклад став подією в житті музею. Видання не потрапило до енциклопедії, тому про нього не було відомо. А в зв'язку з тим, що воно сучасне, мали велику надію, що зможемо отримати його до свого зібрання. Але, на жаль, редакція передачі, на допомогу якої очікували, проігнорувала нашого листа, тим самим ще більше стимулювала бажання шукати шляхи вирішення поставленого завдання.

Розшукувати перекладача Тадделе вирішили через Посольство України в Ефіопії.

Нашому здивуванню і радості не було меж, коли трохи більше ніж за тиждень ми довідалися, що тимчасовий повірений у справах України в Ефіопії пан М. Кіріченко мав розмову з письменником і вже отримав для нас книгу від автора.

Пан Тадделе Гедлі Цегає є журналістом, письменником, перекладачем та поетом, віцепрезидентом асоціації письменників Ефіопії. Свого часу навчався у Радянському Союзі і мав змогу познайомитися з нашою культурою, був у захваті від православних монастирів. Свій переклад «Слова» амхарською вмістив до книги під назвою «Збірник стародавніх письмен». Крім давньоруського твору до збірника увійшли відомі світові епоси «Пісня про Нібелунгів», «Епос про Гільгамеша», «Одисея», «Пісня про Роланда» та інші.

Книга формата А5 має невеликий обсяг. Вона була видана в Аддис-Абебі 2002 року. Переклад «Слова…», проілюстрований гравюрами художника Володимира Фаворського, можна знайти на сторінці 220-й.

Ще два місяці, вже знаходячись в Україні, подарунок чекав слушної нагоди, аби потрапити до нас. Такою подією стало літературно-мистецьке свято «Нетлінне Слово», що у травні збирає поціновувачів та друзів у Новгороді-Сіверському.

Зараз, коли тримаємо книгу Тадделе у руках, з гордістю переконуємося: «Слово» дійсно не має меж і кордонів, воно здатне захоплювати людей навіть іншої культури та світогляду, долати відстані, час і простір.

НОВГОРОД-СІВЕРСЬКИЙ В ЖИТТІ П.КУЛІША

Ніна Авдієнко
завідуюча краєзнавчим відділом музею

7 серпня виповнюється 200 років з дня народження П.О.Куліша, відомого українського письменника і поета, етнографа і фольклориста, історика, критика, перекладача, видавця, громадського діяча. Пантелеймон Олександрович залишив після себе велику творчу спадщину: романи «Чорна рада», «Алексей Однорог», кілька поетичних збірок(«Досвітки», «Дзвін», «Хуторні недогарки», «Хуторна поезія»), оповідань, драматичних творів про часи козаччини, переспівів, дум, перекладів, праць наукового і публіцистичного характеру. Саме йому належить створення першого українського історичного роману, він першим переклав українською «Біблію», створив перший український правопис, так звану «кулішівку», яка стала основою сучасної української мови. Оцінюючи творчість Куліша, поет і літературознавець М.Зеров назвав його одним з піонерів новітньої української культури.

В часи існування СРСР, за радянської ідеології, Куліш позиціонувався як послідовник українського буржуазного націоналізму і був майже забутий. Його ім'я не згадувалось, творчість не вивчалась. Кілька скупих рядків інформації можна знайти в енциклопедичній літературі. І тільки з отриманням Україною незалежності його ім'я поступово почало виринати з небуття.

Хоч народився П.Куліш в містечку Вороніж колишнього Глухівського повіту (зараз Шосткінський р-н, Сумщина), ми можемо по праву вважати його і своїм земляком. П'ять років життя Куліша пов'язані з Новгородом-Сіверським, з його навчанням спочатку в повітовому училищі, а потім в чоловічій гімназії, одному з найкращих на той час учбових закладів. Саме в гімназії почалося його формування як майбутнього письменника. За спогадами М.К.Чалого, Куліш дивував легкістю письма і в «… продолжение нескольких часов исписывал целые страницы без малейших помарок». Тут почалося його знайомство з твор-чістю Пушкіна, Державіна, Жуковського, українських письменників П.Гулака-Артемовського, Г.Квітки-Основ'яненка, М.Гоголя, українським фольклором, зібраним колишнім випускником гімназії М.Максимовичем. Саме в гімназії відбулася і проба пера. Ним був написаний перший літературний твір «Циган», перероблений з народної казки, колись почутої від матері. Чимало років пройшло з тих пір, коли вперше Панько Куліш для продовження освіти приїхав в Новгород-Сіверський. Багато драматичних і трагічних подій відбулося за цей час, багато вітрів перемін прошуміло над містом. І все ж невблаганний час зумів зберегти кілька об'єктів, які існували в часи його перебування тут. Одним з ним є Тріумфальна арка, яку юний Панько спостерігав кожного дня, йдучи на заняття. Значно пізніше Куліш буде згадувати про неї в поемі «Григорій Сковорода». Зберігся і Успенський собор, з дзвіниці якого він з своїм другом Семеном Глотовим малював новгород-сіверські пейзажі. Малювання було одним із захоплень майбутнього письменника. Багато малюнків, написаних аквареллю, дарувались гімназистам. Велика картина висіла в будинку вчителя латини І.Самчевського. Здається, якби долею не судилося Кулішеві стати письменником, він би став талановитим художником. В недільні дні вчитель Ігнат'єв водив учнів на службу Божу в Спасо-Преображенський монастир, один з найдавніших монастирських комплексів України. Про монастир, його розташування, одного з настоятелів – Лазаря Барановича – письменник згодом буде згадувати у своїх творах.

Науковцям музею, разом з місцевими краєзнавцями, вдалося встановити місця, пов'язані з проживанням Куліша в роки навчання. Одне з них – колишня Варваринська парафія. Варваринська церква, збудована в 1783 р., знаходилась за сучасною водонапірною вежею. Неподалік, на узвишші, з якого видно було Десну, стояв будинок місцевої жительки, де Куліш жив в перший рік навчання. Друге місце – розташування будинку вчителя Я.Я.Ігнат'єва, у якого він жив в другій рік навчання, знаходиться майже на початку вул. Казацької. Третє – колишній маєток родини Цапеницьких. Тут жив приятель Пантелеймона, племінник Цапеницьких Діонисій Підпружников, за яким по дорозі до гімназії заходив Куліш. Пізніше деякий час він також проживав в цій родині. Будинок Цапеницьких згорів під час пожежі в 1853 році. Згодом тут було збудовано кілька нових.

Роки життя в Новгороді-Сіверському, залишили глибокий слід у житті письменника. Про них він буде згадувати в автобіографічних оповіданнях: «Феклуша», «Яков Яковлевич», «История Ульяны Терентьевны». Про події, які відбувались на Сіверщині в 1604 р. в часи Смути, напише в романі «Алексей Однорог». Цей твір був одним з тих, які письменник надсилав Шевченкові в часи заслання Кобзаря в казахські степи. Роман ви-кликав у Шевченка такі жваві уявлення, що Новгород-Сіверський наснився йому уві сні.

Звичайно, ставши письменником, Пантелеймон Олександрович не міг не зацікавитися геніальною давньоруською пам'яткою «Словом о полку Ігоревім». Він робить своє припущення стосовно жанру твору, називаючи його не поемою, піснею, билиною або плачем, а думою, яка дійшла в зміненому переписувачами вигляді; а автором «Слова» вважав одного з учасників походу. В своїй творчості письменник неодноразово звертався до образів твору, найчастіше, до Бояна і Ярославни, до мотивів, символіки і лексики пам'ятки.

Щоб відзначити ювілейний день народження видатного українця на високому державному рівні, 19 червня 2018 року Верховною Радою України була прийнята спеціальна Постанова, якою передбачено ряд заходів.

К.Д.УШИНСЬКИЙ ТА ЙОГО ПЕРЕКАЗ «СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ» ДЛЯ ДІТЕЙ

Ірина Лобачова
завідуюча відділу давньоруської літератури

Життя більшості видатних людей Новгорода-Сіверського пов'язане з чоловічою гімназією. Її було створено в 1808 р. на базі Головного народного училища, відкритого ще в 1789 році. З перших років існування гімназія стає культурним осередком, залишаючись тривалий час центром освіти не тільки Чернігівської, а й сусідніх губерній. Чимало випускників закладу стали відомими вченими, лікарями, письменниками, педагогами, військовими діячами.

Серед них – Костянтин Ушинський. Його дитинство та юнацькі роки пройшли в Новгороді-Сіверському, де батьки мали свій невеликий родовий маєток. Костянтин Дмитрович досконало знав, досліджував та вивчав «Слово о полку Ігоревім».

Зробив цінні припущення стосовно мови пам'ятки, а також щодо автора «Слова», вважаючи його сіверянином-чернігівцем.

1840 року Костянтин Дмитрович, гарно склавши іспити, вступив на юридичний факультет Московського університету. По закінченню учбового закладу в 1844 році був запрошений на професорську посаду в Ярославський Демидівський ліцей. Саме в Ярославлі на початку 90-х років XVIII ст. був знайдений список «Слова о полку Ігоревім».

Працюючи викладачем та інспектором навчальних закладів, К.Д. Ушинський гостро відчував недоліки підготовчого курсу, які були пов'язані з відсутністю книги для початкового читання. І він береться за створення такого посібника. В 1861 році з'являється перше видання під назвою «Детский мир и хрестоматия». Книга мала величезний успіх. Враховуючи численні зауваження, Ушинський змінює її структуру і вводить новий розділ «Рассказы из русской истории», до якого було включено й оповідання «Поход Игоря, князя Новгород-Северского».

Педагог прагнув дати елементарні відомості з предметів, які повинна знати кожна письменна людина. Подав історичні оповідання в книгу для дітей, в простій формі. Тому переказ «Слова...», який він підготував, був спрощеним, написаним зрозумілою для дітей мовою, без використання будь-яких коментарів до тексту. Про створення повного й точного перекладу «Слова...» не йшлося. Не ставив він за мету і збереження ритміки пам'ятки, в деяких випадках допускав скорочення тексту. Не використовував тих фрагментів твору, які потребували додаткових пояснень «темних місць», незрозумілих міфологічних термінів, давніх форм і слів.

Щоб діти краще запам'ятали героїв «Слова...», Ушинський доповнює їх імена пояснювальними словами: «Всеволод Трубчевский», «хан половецький Гзак» тощо. Конкретизує деякі географічні терміни: «Трубы трубят в Новгород-Северске», і «Тяжело было Новгород-Северску без князя Игоря».

Відчувається, що перекладач мав безпосереднє відношення до Новгорода-Сіверського. Він знає не лише розташування міста, а й рельєф місцевості. Це видно з фрази: «Тогда вступи Игорь князь в злат стремень и поеха по чистому полю». У переказі Ушинського вона звучить так: «Игорь вступил в свое золотое стремя, съехал с гор новгород-северских и выехал с дружиною в чистое поле».

Таким чином, саме К.Д.Ушинський здійснив першу спробу створення спрощеного дитячого прозаїчного переказу «Слово о полку Ігоревім». Читаючи оповідання «Поход Игоря, князя новгород-северского», діти вперше знайомилися з видатною пам'яткою давньоруської літератури. Для багатьох із них це була єдина можливість, адже повний курс гімназії міг закінчити далеко не кожен. Ще у дожовтневі часи історичне оповідання «Поход Игоря, князя новгород-северского» у складі книги «Детский мир» витримало 40 видань. Цю книгу було включено до 4-го тому зібрання творів К. Д. Ушинського (1948 р.). Цікавість до згаданої книги не згасає, її неодноразово перевидають вже у сучасному кольоровому оформленні.

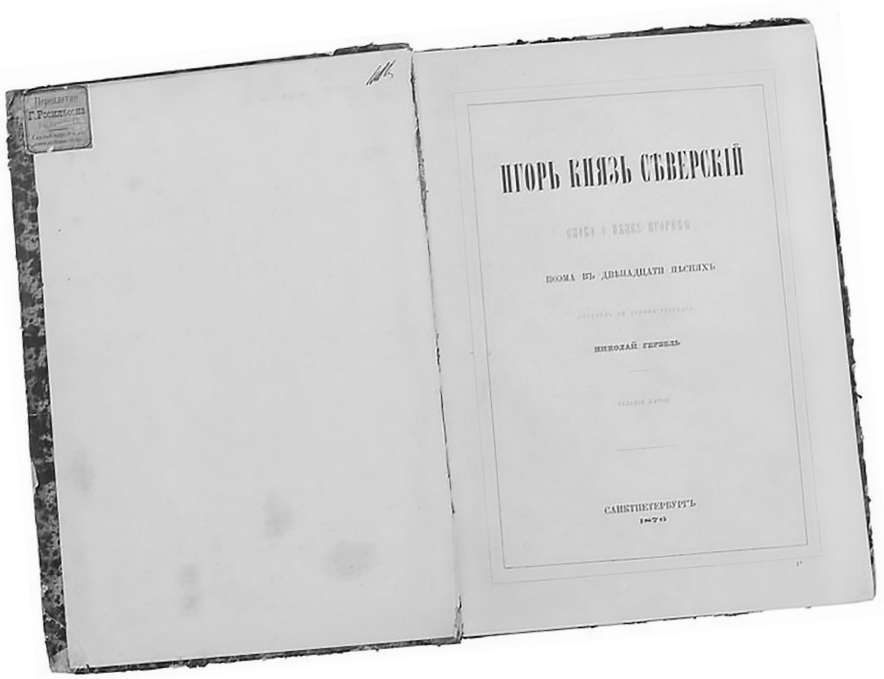

МИХАЙЛО МАКСИМОВИЧ – перший дослідник та перекладач «Слова…»

Олена Бунак
старший науковий співробітник відділу давньоруської літератури

Зацікавленість давньоруською поемою «Слово о полку Ігоревім»» не згасає вже протягом декількох століть. І особливо вона цікава людям, які волею долі пов'язані з містом Новгород-Сіверський, де народився, княжив, та звідки вирушив у похід Ігор Святославович. Визначний український вчений-енциклопедист Михайло Олександрович Максимович, що сім років (1812-1819 рр.) навчався в Новгород-Сіверській чоловічій гімназії. У журналі «Киевская старина» за вересень 1904 р. Максимович надрукував свої спогади про цей період. У 1823 р. Михайло Олександрович закінчує Московський університет. Одержує учений ступінь доктора, працює на кафедрі ботаніки. Таким був перший етап творчого та наукового шляху вченого. Він залишив помітний слід у галузі ботаніки, хімії, зоології, фізики (підготував більш як 100 природознавчих праць).

У 1834 році відкривається Київський університет. М.Максимович був обраний першим його ректором. Завдяки різнобічності свого таланту перетворюється з ботаніка на філолога-словесника, мовознавця. Обґрунтував самостійність і самобутність української мови, запропонував етимологічний правопис тощо. Максимовича можна вважати засновником української фольклористики. Першим зібрав три збірки українських народних пісень. Їх видання стало тріумфом.

М.Максимович як дослідник українського фольклору не міг залишити увагою найдавнішу пам'ятку давньої Русі – «Слово о полку Ігоревім». Він майже сорок років життя присвятив вивченню «Слова…», написав про цей твір сім праць, що не втратили свого значення й нині.

Основні тези Максимовича щодо «Слова...»:

1. Автор «Слова...» не був гуслярем подібно Боянові, він – сучасник свого героя, і, скоріш за все, належав до його дружини;

2. «Слово...» – не імпровізація. За своїм характером це літературний твір, тісно пов'язаний з народною поезією. «Слово…» звучало та звучить в думах бандуристів та багатьох українських піснях. Максимович першим виявив його зв'язок з народними думами і народною творчістю.

3. «Слово...» – композиційно стрункий і цілісний твір, а не уривок, воно оригінальне й створено наприкінці XII ст.

4. Мова «Слова...» має схожі риси не тільки з мовою народної творчості, але й з мовою біблійних книг, літописів і грамот

5. «Слово...» написане в Україні.

Великою заслугою Михайла Олександровича є його переклади «Слова...» на сучасні російську та українську мови. У 1837 році він вперше в Україні видав староруський текст поеми зі своїм прозовим перекладом і примітками. Розділив текст на 14 частин – для кращого засвоєння студентами змісту і композиції пам'ятки. В прозаїчному перекладі Максимович дуже близько тримається оригіналу. І зміг достатньо вірно передати його. Більш вільний він в поетичному перекладі «Слова...» українською мовою 1857 року (видання експонується в музеї). В ньому широко використав різноманітні зразки української народної пісні, намагаючись наблизити твір до сучасного слухача. Вперше, в повному обсязі, здійснив переклад «Слова», показавши його як пам'ятку власне української мови.

Запропонована Максимовичем методика порівняння «Слова…» з пісенним матеріалом та фольклором була новаторською для свого часу, але значно пізніше вона широко використовувалася іншими дослідниками. Михайло Олександрович одним з перших започаткував наукове дослідження та вивчення найбільшого національного літературного твору княжої доби – «Слова о полку Ігоревім».

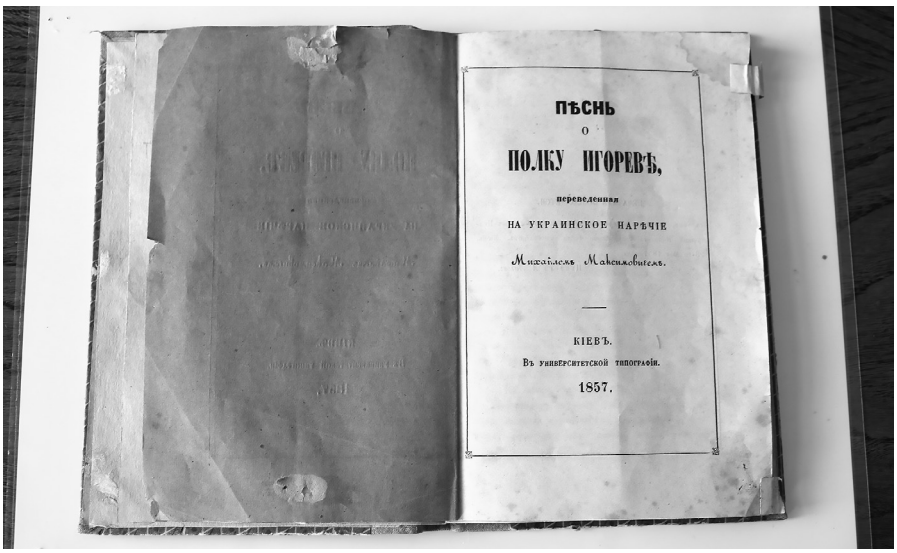

ЧЕРЕЗ «КАЛИНОВІ МОСТИ» ДО ПОЛЬЩІ

Олена Матюк
директор
музею

Ми – українці і наша нація жива, допоки ми плекаємо свою мову, свої традиції та звичаї. Куди б не закинула нас доля, ми маємо зберігати свій генетичний код, відображений у візерунках на вишиванці, у нашій співучій мові, у піснях та віршах, у обрядах та звичаях. І це як ніде відчувалось на теренах іншої країни, де багато років живуть етнічні українці.

З 7 по 14 червня 2019 року у місті Ольштин (Польща) проходив X Міжнародний фестиваль «Калинові мости», на якому мала честь представляти нашу газету «Новгород-Сіверські старожитності».

За 10 років роботи Міжнародного телерадіофестивалю у нашого партнера – Вармінсько-Мазурському воєводстві побували майже 400 журналістів з різних областей України, найбільше зі східних та південних. Кожного року, упродовж тижня вони дізнаються, як «бідує» Польща в умовах Європейського Союзу з уст вчителів і чиновників, фермерів і підприємців, лікарів та представників місцевого самоврядування.

У Польщі вражає все, починаючи від доріг, урядових установ, закладів освіти, культури, харчування та закінчуючи оселями поляків.

В рамках програми фестивалю відвідали український ліцей в Гурово-Ілавецькому, це одна з найбільших українських шкіл. Заклад унікальний тим, що формує український дух серед молоді, яка здобуває достойну освіту в його стінах. Звичайно, під час спілкування було багато приємних моментів. Від колективу Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника директорці української школи пані Ользі-Марії Сич до шкільної бібліотеки було подаровано примірник книги «Слово о полку Ігоревім» за редакцією Леоніда Махновця, проілюстровану художником Георгієм Якутовичем, а також путівники, буклети та іншу сувенірну продукцію з древнього міста. Звичайно, не утрималася запросити до співпраці, оскільки при ліцеї працює шкільне радіо та журналісти. Оглядаючи ліцей, не оминула шкільну бібліотеку, на одній з полиць якої приємно було побачити наше «Слово о полку Ігоревім» в українському перекладі, що входить до шкільної програми. Тож примірник, переданий музеєм-заповідником, стане учням ліцею у нагоді.

Друга українська школа ім. Лесі Українки, яку ми відвідали, розташована у Бартошичах, де делегацію з України зустрічали піснями та танцями. Директорка школи пані Любомира Тхір також із задоволенням прийняла примірник книги «Слово о полку Ігоревім» та туристичні буклети з Новгорода-Сіверського.

Під час візиту до Польщі журналісти зустрічалися з високопосадовцями. Цікава людина – Мирон Сич, віце-маршалок Вармінсько-Мазурського воєводства, етнічний українець. За професією – математик, але років 10 тому пішов в політику з посади директора школи з українською мовою навчання в Гурово-Ілавецькому. «Калинові мости» стали можливими саме завдяки його допомозі. Він зустрічав журналістів в Вармінсько-адміністративному суді. У 1911 році тут розміщувалась німецька канцелярія Рейху. А ще тут знімали сцени серіалу «17 Миттєвостей весни». Пан Мирон Сич розповів, як розвивається воєводство, які пріоритетні напрямки діяльності керівництва, як співпрацюють з Євросоюзом та витрачають кошти надані для розвитку воєводства.

Тиждень був дуже насичений, але, звичайно, цікаво було поспілкуватись з колегами, працівниками місцевих музеїв. Такий шанс був нам наданий. Наша делегація завітала до музею у Лідзбарському повіті, яку нам влаштував пан Ярослав Когут, Віцестароста Лідзбарського повіту. Музей розташований у середньовічному замку, де колись писав свої праці Микола Коперник. У спілкуванні з науковими співробітниками було цікавим все, від структури музею та організації робочого процесу до (звичайно) заробітної плати музейників. І хоча у структурі музею відмінностей майже немає, зарплата, яку польські колеги для себе вважають занизькою, у порівнянні з українською виявилась значно вищою.

В усіх місцях, де довелося побувати, знають «Слово о полку Ігоревім». Знають, бо українці у Польщі мають можливість навчатися в українських школах. Тепер вони довідались і про історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім» у Новгороді-Сіверському.

Дуже зворушливо було чути нашу рідну мову за кордоном, бачити, як старанно зберігається все українське українцями, які ніколи не бачили України, і відчувати те, що там, на чужині, у своїх етнічних осередках та у закладах, якими вони керують, створена справжня Європейська Україна, якої ще, на жаль, немає у нас. А нам є чому у них повчитись, тому і надалі будемо наводити «Калинові мости»!

АКЦІЯ «ПОДАРУЙ МУЗЕЮ ЕКСПОНАТ»: ПЕРШІ ПІДСУМКИ

Світлана Дубовець
головний зберігач

Кожне село, містечко, місто має свою історію, яку зберігають у музеях.

Кожен відвідувач може побачити, доторкнутися, відчути подих її в предметах археології, вишитій сорочці, світлині …

Наше місто не виняток. У нього дуже насичена і багата історія. Воно славиться видатними постатями, безцінними архітектурними пам'ятками, уславленими у віках подіями.

Цьогоріч у заповіднику була започаткована акція «Подаруй музею експонат», основне завдання якої зібрання та збереження пам'яток матеріальної та духовної культури нашого краю, їх примноження та популяризація.

Колектив музею вирішив першим долучитися до акції. Так, співробітниками було передано до музейної колекції предмети декоративно-ужиткового мистецтва: макітри, глеки, вишиті картини, прядки тощо.

Відгукнулися на акцію і містяни. Жителька з вулиці Революції передала предмети побуту: ступу для розтирання зерна, бочку, рогач. Містянин зі Спаської поповнив музейну колекцію предметами археології: браслети, бубонці, фрагмент лунниці, дирхем. Вони були знайдені біля с. Араповичи Новгород-Сіверського району. Значний інтерес становить пломба (печатка), яка належала одному з Новгород-Сіверських князів, ймовірно, Святославу Ольговичу (1141-1154 рр.)

На сьогодні до музейних фондів надійшло близько 40 предметів. Акція продовжується. Чекаємо на нові поповнення.

Не викидайте на смітник старі речі, а даруйте музею !

Кожен подарований предмет знайде гідне місце в музейній експозиції.

До книжкової полиці

Нещодавно бібліотека історико-культурного музею-заповідника поповнилася новими надходженнями. Серед них переклад Сергія Піддубного «Слово про похід Ігорів».

«Слово» – перлина світової літератури, відкрита для загалу більш ніж 200 років. Проте у ній досі залишається чимало неясних і незрозумілих місць. Даний переклад, здійснений дослідником праукраїнської історії та мови Сергієм Піддубним, ліквідовує прогалини в дослідженні «Слово о полку Ігоревім». В ньому багато приміток та роз'яснень, що дає змогу в повній мірі зрозуміти суть давньої історичної та культурної пам'ятки.

У книжці також подається фотокопія першодруку «Слова», який побачив світ 1800 року в Москві.

Засновники: Чернігівська обласна рада КЗ Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім»
Свідоцтво про реєстрацію: ЧГ №662-311Р від 9.01.2019 р.
Адреса редакції: 16000, Чернігівська область, м.Новгород-Сіверський, вул. Пушкіна, 1
e-mail: slovo@cg.ukrtel.net
Електронна версія на сайті - ns-nslovo.org.ua
Наклад - 300 примірників. **Замовлення №3256**
Друк: ФОП Скиба А.О.,Чернігівська обл., м. Мена, вул. Армійська, 23, тел. (099) 033 55 84

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів). За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори).

«Новгород-Сіверські старожитності»

Редакційна колегія:
Олена Матюк Олена Радченко
Ніна Авдієнко Ірина Лобачова
Світлана Дубовець Наталія Коврижко
Віталій Шкребінь

Розповсюджується безкоштовно
Редакція газети «Новгород-Сіверські старожитності» запрошує до співпраці краєзнавців, науковців, істориків, літераторів.